

<https://coth.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Comparative Theology

E-ISSN: 2322-3421

Document Type: Research Paper

Vol. 17, Issue 3, No.37, 2026 pp.61-76

Receive: 18/08/2025 Accepted: 07/10/2025

The Role of Private Evidence in Avoiding Epistemic Suspension of Judgment (Agnosticism) Regarding the Existence of God

Gholamhossein Javadpour *

Assistant Professor, Department of Theology, Iranian Institute of Philosophy, Tehran, Iran

javadpour@irip.ac.ir

Abstract

According to the evidentialist approach, one's final position on a proposition emerges from the balance between supporting and opposing evidence, and justifying that proposition requires considering (or weighing) all available evidence. Unlike theists and atheists—who interpret evidence to favor their own beliefs—the agnostic regards the evidence as neutral, whether due to ambiguity about what counts as evidence, the failure of individual items to establish the claim, or the equal weight of opposing evidence. In this context, “evidence” typically refers to public evidence accessible to all. Occasionally, however, private and non-shareable evidence may arise in favor of one side. The key question is whether such private evidence can challenge or outweigh public evidence and thereby lift the suspension of judgment. Based on this study's findings, private evidence can be valid and effective in epistemic dilemmas that incline toward agnosticism, provided two conditions are met: it possesses independent epistemic grounding (evidence supporting evidence), and the opposing public evidence is not so overwhelmingly strong as to create a perfect symmetry.

Keywords: Private Evidence; Agnosticism; Suspension of Epistemic Judgment; Theism; Atheism; Religious Experience.

Introduction

The dominant approach in religious epistemology holds that evidence ultimately determines the outcome of debates, with justification resting on the evidence one possesses while rejecting contrary evidence. Theists and atheists both claim that evidence conclusively supports their own stance. In contrast, the epistemic agnostic suspends judgment—often because of uncertainty about what qualifies as evidence, flaws in individual evidential items, or balanced weights among conflicting evidence. Although “evidence” normally denotes public, widely accessible proof, certain private evidence may persuade only a single individual or a limited circle of epistemic agents. This study explores whether and how private evidence can break the stalemate caused by evenly balanced public evidence.

While agnosticism has been addressed in recent epistemological debates in the West and has seen limited discussion in Iran, the role of private evidence has not received systematic attention as a central focus. By examining the assumptions underlying agnosticism, the present research clarifies how private evidence may help one escape epistemic skepticism about God's existence. It analyzes the types of evidence and their roles in two contexts—epistemic disagreement and

*Corresponding author

Javadpour, G. (2026). The Role of Private Evidence in Avoiding suspension of epistemic judgment Regarding the Existence of God. *Comparative Theology*, 17(3), 61-76.

2322-3421© University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

10.22108/coth.2025.146370.2023

suspension of judgment—and then establishes the conditions under which private evidence attains validity when it conflicts with public evidence.

Materials and Methods

The current study employs an analytical research methodology, examining arguments for the epistemic validity of private evidence both under ordinary conditions and in cases of conflict with public evidence.

Research Findings

The findings of the study show that four possibilities arise regarding the epistemic warrant of private evidence:

1. Valid in ordinary circumstances but invalid in conflict.
2. Valid in both ordinary and conflict situations.
3. Invalid in both ordinary and conflict scenarios.
4. Invalid in ordinary circumstances but valid when in conflict.

These scenarios are theoretically conceivable, though not all have clear proponents among religious epistemologists. Various proposals have been made to address these possibilities. On the one hand, agnosticism produces no decisive conclusion and leaves us in epistemic indecision, which we ought to escape. On the other hand, privatizing epistemic structures and processes—grounding belief on factors beyond public scrutiny—undermines the accuracy of our epistemic representations. A balanced approach must reconcile these concerns. This study demonstrates that private evidence can resolve the problem of epistemic suspension if it meets two conditions:

- It enjoys its own independent epistemic support, ensuring it is not merely subjective.
- Competing public evidence is not so compelling as to undermine confidence in one's private deliverances.

Discussion of Results and Conclusions

Considering the results of the present study, private evidence consists of data or testimony that is not publicly accessible and derives from an individual's personal epistemic faculties. Its legitimacy is contested both under normal conditions and when it clashes with public evidence. Ordinarily, private testimony may be deemed valid if it can be reconciled with established public epistemic channels, for example, interpreting religious experience as a form of sensory or emotional perception. When public evidence for and against God's existence is evenly balanced, the debate can slide into suspension of judgment—an agnostic impasse that is epistemically unsatisfactory. Introducing private evidence reshapes this impasse: evidence can no longer be regarded as wholly neutral, and the agent becomes fully justified in acting based on their private conviction. This position is defensible. Beyond the general warrant for private evidence like religious experience, such evidence is especially valuable in an epistemic stalemate.

Individuals may legitimately rely on private evidence when two conditions hold: it has its own epistemic grounding, and the opposing public evidence is not overwhelmingly strong. In the specific case of belief in God, objections to theism are not so decisive as to weaken both public and private supports for belief. Moreover, the imperative to avoid unbelief—and its attendant epistemic shortcomings—further underscores the prudence of crediting private evidence when public and private testimonies diverge.

نقش شواهد خصوصی در گریز از توقف داوری معرفتی (لادری‌گرایی) در رابطه با وجود خدا

غلامحسین جوادپور* ، استادیار گروه کلام، مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، تهران، ایران
javadpour@irip.ac.ir

چکیده

بنا بر رویکرد قرینه‌گرایانه، موضع نهایی در برابر گزاره‌ها حاصل هم‌آوردی قرائن موافق و مخالف است و توجیه گزاره از مسیر تعیین تکلیف همه قرائن در دسترس می‌گذرد. برخلاف خداپاور و خدا ناپاور که قرینه را در نهایت به سود باور خود می‌دانند، لادری‌گرا قرینه را بی‌طرف می‌انگارد که این امر یا ناشی از ابهام در اصل چیستی قرینه، ناکامی تک‌تک قرینه‌های در دسترس در فرایند اثبات مدعا، یا تکافؤ و هم‌وزنی آنهاست که این عوامل، داوری معرفتی درباره این مسأله را متوقف می‌کنند. مقصود از قرینه در این مسأله معمولاً قرینه عمومی است که همگان امکان دسترسی به آن را دارند. گاه اتفاق می‌افتد که قرینه‌ای خصوصی و غیرقابل اشتراک‌گذاری به نفع یک طرف گزاره محقق می‌شود. حال باید دید آیا این قرینه توان مقابله با قرینه عمومی و برتری بر آن را دارد و توقف داوری معرفتی را برطرف می‌کند یا خیر. اعتبار شواهد خصوصی هم در حالت عادی و هم در حالت تعارض با شواهد عمومی محل اختلاف است. طبق یافته این پژوهش، این شواهد در معضلات معرفتی که فرد به سمت لادری‌گرا شدن پیش می‌رود، معتبر و کارآمد هستند؛ اما به دو شرط: (۱) بر اعتبار معرفتی آنها دلایلی اقامه شده باشند (وجود شاهد بر شاهد)؛ (۲) قوت شواهد عمومی معارض به حدی نباشد که تقارن نامأنوسی بین آنها شکل گیرد. آنگاه برای گریز از توقف داوری معرفتی که — جایگاهی استوار و حالتی پسندیده در معرفت‌شناسی نیست — این شواهد مؤثر خواهند بود و باور متعلق خود را اثبات خواهند کرد.

واژه‌های کلیدی

شواهد خصوصی، لادری‌گرایی، توقف داوری معرفتی، خداپاوری، خدا ناپاوری، تجربه دینی.

* مسؤل مکاتبات

جوادپور، غلامحسین . (۱۴۰۵). نقش شواهد خصوصی در گریز از توقف داوری معرفتی (لادری‌گرایی) درباب وجود خدا، *الهیات تطبیقی*، ۱۷ (۳)، ۶۱-۷۶.

۱- بیان مسأله

مسأله وجود خدا به لحاظ معرفتی از دریچه‌های گوناگون قابل ارزیابی است. بر اساس مهم‌ترین رویکرد رایج در معرفت‌شناسی دینی، این قرائن هستند که فرجام مناقشات در این باره را تعیین می‌کنند و توجیه هر کس مبتنی بر قرائن در دسترس او و نفی اعتبار قرائن مخالف است. خدا باور و خدا ناپاور مدعی دلالت نهایی قرینه به سوی باور خود هستند و طرف مقابل را تخطئه می‌کنند. در مقابل، رویکرد معرفتی لادری‌گرایی با هر گونه رویکرد اثباتی و ایجابی در این زمینه مخالف است و فرجامی نامعلوم برای این مسأله پیش می‌نهد که آن توقف داوری و عدم موضع‌گیری معرفتی است؛ حال، گاه این امر ناشی از ابهام در اصل قرینه مطلوب در این زمینه است و اینکه ما نمی‌دانیم در رابطه با اثبات وجود خدا و به دلیل ذات خاص و ماورائی او از چه سنخ قرائنی باید استفاده کنیم. در گام بعدی و در صورت توافق بر مشابَهت و مسابخت قرینه در این مسأله و دیگر مسائل رایج معرفتی، نوبت به هم‌آوردی قرائن له و علیه می‌رسد. برخی از لادریان معتقد هستند تک‌تک قرائن اقامه‌شده مخدوش هستند یا توان اثبات موجودی ماورائی همچون خدا را ندارند و برخی ضمن گذر از این امر، قرائن را کارآمد، اما در نهایت متکافی می‌شمارند که توان اثباتی آنها برابر است و باید هر دو را به کنار نهاد و به اصل بی‌طرفی در مسأله بازگشت. نوع قرائنی که در این مسأله از آن سخن می‌رود، قرائن عمومی و در دسترس همگان است؛ با این حال، در معرفت‌شناسی دینی از شواهد خصوصی هم سخن رفته است، شواهدی که فقط می‌توانند باور متناظر خود را برای یک یا تعدادی محدود از عاملان معرفتی اثبات کنند و انتظار اقناع عمومی از آنها قرائن نیست. حال اگر به سود خدا باوری و خدا ناپاوری قرائنی از هر دو سنخ اقامه شد، آیا باز هم زمینه برای لادری‌ماندن فراهم است یا قرینه عمومی توان مقابله با قرینه خصوصی را ندارد؟ البته جایگاه این مسأله دو محور و معضل مهم در معرفت‌شناسی است: یکی اختلاف‌نظر همتایان معرفتی و دیگری لادری‌گرایی؛ اولی ناظر به دو فرد و برای تعیین تکلیف این امر است که هر یک از آنها پس از آگاهی از قرائن طرف مقابل، آیا باید در ارزیابی قرائن خود و در نتیجه باور خود بازنگری کند یا نیازی به این امر نیست و او همچنان موجه است. لادری‌گرایی اما - علاوه بر آنکه در مسأله قبل به مثابه یک راه‌حل به شمار می‌رود - ناظر به تکلیف فرد در موازنه قرائن اقامه‌شده است. فرد در یک چالش معرفتی و آگاهی از قرائن له و علیه یک گزاره (در مسأله ما: وجود خدا) چه موضع معرفتی باید برگزیند و این قرائن متقابل به توقف داوری می‌انجامند یا خیر؟ در واقع، لادری‌گرایی را باید نگاهی سوم‌شخص به اختلاف‌نظر همتایان معرفتی دانست که فرد فارغ از اینکه خود همتایان چه راهبرد و تکالیف معرفتی دارند، در پی یافتن نسخه معرفتی برای خود از ره‌آورد قرائن ارائه‌شده از سوی همتایان است؛ هر چند خود همتایان هم ممکن است در نهایت لادری شوند. هر چقدر بر شواهد خصوصی تأکید شود و حجیت آنها بیشتر مقبول افتد، راه‌حل ما برای برطرف کردن تعارض شواهد برای یک فرد یا دو فرد یا بیشتر فاصله بیشتری از لادری‌گرایی خواهد گرفت و به ترجیح معرفتی یکی از اطراف ماجرا ختم خواهد شد.

با وجود طرح مسأله لادری‌گرایی در مباحث متأخر معرفتی در غرب و ایران، جایگاه شواهد خصوصی در این مسأله چندان مورد توجه جدی و محور پژوهشی نبوده است و سابقه چندانی برای این بحث یافت نمی‌شود. این پژوهش با بررسی فروض مختلف در مسأله لادری‌گرایی، نقش شواهد خصوصی در گریز از شکاک ماندن در رابطه با وجود خدا را تبیین می‌کند. برای این مقصود، ابتدا با بررسی انواع شواهد، نقش آنها در مسأله باور به وجود خدا تبیین می‌شود و سپس، جایگاه شواهد خصوصی در دو مسأله مهم اختلاف‌نظر معرفتی و توقف معرفتی ترسیم می‌شود. پس از آن، با گزارشی از نگرش‌ها درباره نقش شواهد خصوصی در مسأله وجود خدا در حالت تعارض با شواهد عمومی، شروط اعتبار معرفتی این شواهد در این مسأله بیان می‌شوند.

۲- تنوع «شواهد» در مسأله وجود خدا

شواهد فراوانی درباره وجود خدا اقامه شده‌اند؛ اما ارزیابی این مقدمات و نتیجه‌گیری از آنها در گرو مبانی معرفتی و غیرمعرفتی پرشماری است که نتیجه نهایی را برای فرد مشخص می‌کند. عده‌ای قرینه را در نهایت به سود باور به وجود خدا می‌دانند، شماری خدائلباوری را گزینه موفق در این چالش می‌دانند و برخی نیز قرینه را بی‌طرف می‌دانند و با توقف داوری نهایی در این زمینه، لادری‌گرا می‌مانند. ارزیابی انواع شواهد و رویکرد معرفتی لادری‌گرایی تفصیل بیشتری می‌طلبد.

۲-۱- بی‌طرفی شواهد در رابطه با وجود خدا

خداباوران و خداناباوران با ترجیح معرفتی یک طرف، از دام شکاکیت در این باره رسته‌اند و قوت معرفتی شواهد یک طرف را بر دیگری برتر دانسته‌اند؛ اما فرد لادری فرجام معرفتی برای این نزاع نیافته است و داوری نهایی ندارد. در نگاه او، هر فرد معتقدی در این زمینه به خطا رفته است و شواهد ادعایی او چنان قوتی ندارند که باور او را بر طرف دیگر ترجیح قاطعی دهند. تبیین بیشتر و بهتر این رویکرد معرفتی در گرو بیان اقسام و ادله به سود آنهاست. لادری‌گرایی گاهی ضروری^۱ است و گاهی امکانی^۲. در نوع نخست، امکان دستیابی به علم در رابطه با وجود خدا وجود ندارد و ما ضرورتاً در این امر ناتوان هستیم؛ دیدگاهی که نمونه بارز آن نظر کانت درباره عدم امکان شناخت خدا از طریق عقل نظری است. در مقابل، اگر این امر فقط بالفعل ناموجود باشد اما امکان دستیابی به آن در آینده وجود داشته باشد، از لادری‌گرایی امکانی سخن گفته‌ایم. همچنین، گاهی لادری‌گرایی ناظر به همه عواملان معرفتی است و اینکه این حکم عمومی است و گاه برخی از عواملان معرفتی با توجه به موقعیت معرفتی و توان ارزیابی شواهد مجاز هستند لادری شوند و در این موضع معرفتی خود موجه باشند. نوع اول را قوی^۳ و نوع دوم را ضعیف^۴ می‌نامند:

لادری‌گرایی قوی: عواملان معرفتی الزاماً باید اعتقاد درباره خدا را متوقف کنند. به بیان دیگر، فقط یک حکم درباره وجود خدا جایز است و آن تعلیق داوری است. در نتیجه، خداباوری و خداناباوری به لحاظ معرفتی ناموجه هستند.

لادری‌گرایی ضعیف: عامل معرفتی مجاز است داوری معرفتی درباره وجود یا عدم وجود خدا را متوقف کند و موضع نهایی در این باره برنگیرد. به بیان دیگر، این یک جواز معرفتی برای افراد است تا با توجه به معضلات پیش روی براهین له و علیه اثبات وجود خدا، آنها را در عدم التزام به یکی از دو طرف موجه نشان دهند. در نتیجه، خداباوری، خداناباوری و لادری‌گرایی سه مبنای معرفتی موجه در این باره هستند و جواز التزام به هر یک از آنها در گرو تحقق معیارها و شرایط معرفتی است.

این دو تعریف به صورت الزامی بیان شده‌اند (Oppy, 1994, p. 148) و صورت توصیفی از آنها نیز بیان شده است (Poidevin, 2010, p. 9).

لادری‌گرایی در گام نخست این مسأله را مطرح می‌کند که آیا مقصود از قرینه در این مسأله روشن است و آیا ما می‌دانیم قرینه در این مسأله دقیقاً چیست تا در گام بعدی به سراغ مصادیق آن و تحلیل آنها برویم یا خیر. پس، گاه ابهام در اصل چیستی و مصادیق قرینه است و گاه با اذعان به روشنی مفهوم و مصداق قرینه، چالش فقط در هم‌آوری آنهاست. پس دو نوع توقف داوری وجود دارند (Wilczewska, 2020, I, pp. 4-6):

¹ necessary

² contingent

³ strong

⁴ weak

الف) گاه مقصود از قرینه روشن است؛ اما قرینه بی طرف است که به آن لادری‌گرایی مرتبه اول^۱ می‌گویند. در این حالت، کاملاً روشن است که کدام تلقی از قرینه پذیرفته شده است. بنابراین، مصادیقی از قرینه که در دسترس طرفین هستند، محور مناقشه قرار می‌گیرند که در ادامه یکی از دو حالت رخ می‌دهد:

(۱) هیچ قرینه‌ای به سود یا علیه خدا در دست نیست؛ در دیدگاه این عده، یا تک‌تک قرائن اقامه‌شده له یا علیه خدا مخدوش هستند و مناقشات جاری در تاریخ تفکر بشر بر سر این استدلال‌ها مانع از آن شده است که حتی یکی از استدلال‌های طرفین سربلند بیرون آید. این روش جزئی و موردی است و با ارزیابی مناقشات وارد بر هر استدلال و کارآمد بودن مناقشات این نتیجه به دست آمده است. گاه نیز به صورت کلی ادعا می‌شود هر قرینه‌ای درباره وجود خدا و موجود متعالی باید شبیه قرائن درباره وجود اشیای مادی باشد و تا خدا اثبات نشود نمی‌توان اطلاعات تجربی را نشانه‌ای بر وجود خدا دانست. به بیان دیگر، چون ما پیشینه ذهنی درباره چیستی و وجود خدا نداریم، روشی آزموده در دست نداریم تا مطمئن شویم احتمالاً آن امر اثبات شده «خدا» است، نه یک عقل طبیعی و مادی و رای یک پدیده خاص (Mizrahi, 2017, p. 42). پس:

مقدمه ۱: برای اثبات وجود/عدم وجود خدا فقط باید ادله‌ای مشابه ادله رایج در علوم طبیعی در دست باشد.

مقدمه ۲: چنین قرائن و دلایلی وجود ندارند.

نتیجه: وجود/عدم وجود خدا قابل اثبات نیست یا دست‌کم تا کنون اثبات نشده است.

بیشتر دلایلی که در طول گذار سنت‌های دینی درباره وجود خدا اقامه شده‌اند، چنین خاصیتی ندارند و با قرائن رایج در علوم تجربی متفاوت هستند. از همین رو بوده است که برخی منکر شیوه عقل‌گرایانه برای اثبات وجود خدا بوده‌اند و گاه گفته‌اند: «دل دلایل خود را دارد.»

(۲) مقصود از قرائن روشن است و استدلال عقلی نیز قرینه به شمار می‌رود؛ اما استدلال‌های له و علیه خدا در نهایت متکافی هستند. به بیان دیگر، مقصود از قرینه روشن است و همه قرائن هم قابل دسترسی هستند؛ اما به دلیل هم‌وزنی دو طرف دیگر، کفه یک طرف سنگین نیست و نمی‌توان به هر یک از دو بُعد ایجاب و انکار آن حکم کرد.

ب) مقصود از قرینه روشن نیست که از آن به لادری‌گرایی مرتبه بالاتر^۲ تعبیر می‌شود. در این حالت، ما دقیقاً نمی‌دانیم چقدر قرینه در ارتباط با وجود خدا در دست داریم، زیرا مشکل در کم و کیف و معنا و مصداق قرینه است. ابهام در قرینه نیز دو گونه است: گاه ممکن است این ابهام به دلیل نامعین بودن سنخ قرینه مطلوب باشد و ما ندانیم چه سنخ قرائنی موجه و معتبر هستند. اگر مدعای ما اثبات ذات کامل و نامتناهی خداست، قرائن معمول و استدلال منطقی بر پایه مقدمات طبیعی توان اثباتی در این زمینه دارد یا نه. گاه نیز ادعا می‌شود ابهام در قرینه امری کمی است و ما نمی‌دانیم به همه قرائن یا قرینه کامل درباره وجود خدا در جهان دسترسی داریم یا نه (Schellenberg, 2007, pp. 27-39). البته غرض در اینجا نگاه تحلیلی به این اقسام نیست؛ اما اگر چنین نگرش‌هایی باعث ابهام در اصل قرینه باشند، لازم می‌آید که ما در موقعیتی نباشیم که به همه قرائن مرتبط با اموری که به طور معمول درباره وجود آنها ابهامی نداریم، دسترسی داشته باشیم که نتیجه آن یک شکاکیت فراگیر است. روال طبیعی در اثبات امور آن است که از شواهد در دسترس سخن می‌گوییم نه همه آنچه امکان قرینه بودن آن وجود دارد.

¹ first-order agnosticism

² higher-order agnosticism

۲-۲- انواع شواهد درباره وجود خدا

شواهد به دو نوع عمومی^۱ و خصوصی^۲ تقسیم می‌شوند. اگر شواهد به نحوی باشند که بتوان آنها را با دیگران به اشتراک گذاشت و اطلاع از آنها وابسته به هیچ فرد یا ویژگی فردی نباشد، این شواهد را عمومی می‌نامند، زیرا در قلمرو دسترسى همگان قرار دارند و کافی است زمینه اطلاع فرد از آنها فراهم شود و فرد در آستانه آگاهی از آنها باشد؛ اما گاه فرد نمی‌تواند دیگران را در شاهد خود سهیم کند و این شواهد اختصاص به او دارند. البته فرد می‌تواند گزارشی از محتوای شاهد خود را برای دیگران فراهم کند؛ اما چنین نیست که فرد دیگر مستقیم بتواند آن شاهد را لمس کند و شهادی برای آن فرد نیز قلمداد شود. تجربه‌های ذهنی، حالات درونی، یا شهودهای شخصی در شمار این نوع شواهد به شمار می‌روند. این شواهد معمولاً علقه وجودی با فرد دارند و از سنخ شواهد معرفتی رایج نیستند که قابل رد و ایجاب و نقض و ابرام باشند؛ شواهدی که از عمق جان ادراک می‌شوند و فرد به راحتی از آنها دست نخواهد کشید.

تجربه دینی و شهود امر قدسی مصداق بارز شاهد خصوصی در قلمرو معرفت‌شناسی باور دینی است؛ حالتی که فرد مدعی می‌شود طی مکاشفه یا مواجهه مستقیم با امری ماورائی، علم به وجود آن پیدا می‌کند و نیازی به شواهد دیگر برای اثبات آن متعلق ندارد. اینکه تجربه دینی تا چه اندازه دارای ارزش معرفتی است و وجود متعلق خود را اثبات می‌کند یا نه، مسأله‌ای مهم و چالشی است که البته در این مقاله به تفصیل در این باره بحث نمی‌شود، بلکه به صورت «اصل موضوع» طرح می‌شود که قرائن و شواهد معتبر به عمومی و خصوصی تقسیم می‌شوند و فقط باید این نکته را بررسی کرد که شواهد خصوصی در تحلیل مسأله لادری‌گرایی و تعلیق داورى و گریز از این معضل معرفتی تا چه اندازه دخیل هستند (VanInwagen, 1996, p. 137).

نکته مهم در شاهد خصوصی وجه انحصاری تحقق آن برای صاحب شاهد است. ممکن است یک سنخ از شاهد برای همه عاملان معرفتی رخ دهد؛ اما از آنجا که هر مصداق شاهد برای یک فرد تحقق می‌یابد و از این نظر برای دیگری قابل تکرار نیست، خصوصی خواهد بود؛ در مقابل، اگر سنخ شاهد به گونه‌ای بود که تحقق آن در گرو دریافت شخصی نباشد، عمومی است؛ برای نمونه، همگان ممکن است تجربه دینی داشته باشند؛ اما اعتبار معرفتی آن فقط برای خود فرد تجربه‌کننده است و قابل سرایت به دیگران نیست و از این رو خصوصی است؛ اما شهادی مانند استدلال عقلی که به امور درونی و شخصی افراد وابسته نیست و همگان شأنییتی یکسان نسبت به کسب آن دارند، شهادی عمومی است.

پس:

شاهد خصوصی: شهادی که عاملان معرفتی از یک نظر به آن دسترسی ندارند؛ این شاهد منحصر در یک عامل معرفتی است و عموم از این نظر به آن دسترسی ندارند و نمی‌توان آن را با دیگری به اشتراک گذاشت.

شاهد عمومی: شهادی که عاملان معرفتی از یک نظر به آن دسترسی دارند؛ همگان می‌توانند با این شاهد مواجه شوند و هم‌زمان می‌تواند برای همه ارزشمند باشد.

تقابل بین شاهد خصوصی و عمومی در دو مسأله مهم معرفت‌شناختی نمود بیشتری دارد.

۳- شواهد خصوصی و معضلات معرفتی

تفکیک بین شواهد خصوصی و عمومی و سازوکار تأثیر آنها بر فرایند معرفتی در دو معضل مهم نمود می‌یابد:

¹ public

² private

۳-۱- شواهد خصوصی و مسأله اختلاف نظر همتایان معرفتی

در این مسأله، در نظر گرفتن دو طرف و دو عامل معرفتی موضوعیت دارد، آنگاه بررسی می‌شود هر یک از طرفین چه تکلیفی در برابر شواهد طرف مقابل، که ناقصی برای باور او محسوب می‌شوند، دارد. مصالحه‌گرا^۱ و نامصالحه‌گرا^۲ در پاسخ به این پرسش معرفت‌شناختی پاسخ‌هایی متفاوت دارند. رویکرد نخست اختلاف پدیدآمده را دلیلی برای بازنگری اطراف مسأله در باور و شواهد باور خود و رخداد وضعیت معرفتی جدیدی برای دست‌کم یکی از طرفین می‌داند. نگرش دوم اما شواهد هر طرف را ناقصی برای طرف دیگر نمی‌داند و معتقد به استمرار توجیه باور هر یک برای خود است. زمینه طرح این مسأله آن است که طرفین همتا باشند که یکی از شروط این همتایی تقارن در سنخ شواهد است تا مبدا یک دسته از شواهد ناخواسته و قهری بر دیگری تقدم داشته باشد و اصلاً مجالی برای موازنه بین آنها نباشد. بروز شواهد خصوصی چالشی مهم برای مسأله اختلاف نظر و راهکارهای برون‌رفت از آن است. در مسأله اختلاف نظر معرفتی تلاش برای به حاشیه راندن شواهد یک طرف بر اساس قوت شواهد طرف دیگر است و در جایی که شاهدی خصوصی باشد و فقط ارزش و قوت معرفتی آن در حاشیه امن یک نفر باشد، ارزیابی از بیرون ناممکن یا بسیار دشوار است (Matheson, 2015, pp. 41-42).

صاحب‌نظران بر مؤلفه «تقارن معرفتی»^۳ بین دو طرف تمرکز دارند و تحقق یا عدم تحقق آن را برای حل و فصل ماجرا مؤثر می‌دانند. به ویژه، نامصالحه‌گرایان معتقد هستند این امر ممکن است با بروز شواهد خصوصی به سود یک طرف به هم بخورد و از آنجا که طرف دیگر توانایی ارزیابی شواهد خصوصی طرف مقابل را ندارد، یک اختلاف نظر واقعی که طرفین بتوانند شواهد خود و دیگران را به‌جد بازنگری کنند، شکل نگرفته است. برخی از طرفداران لزوم بازنگری در قرائن — چه عمومی و چه خصوصی — (مصالحه‌گرایان)، به حجیت قرائن خصوصی توجه می‌کنند و آن موارد را از این عموم خارج می‌کنند و به تعبیری، تقارن معرفتی در نگاه آنها اتفاق نیفتاده است؛ اما برخی دیگر، نفس اختلاف نظر را مایه بازنگری در همان قرائن خصوصی نیز می‌دانند و به نظر آنها، طرف مقابل می‌تواند با بازسازی فرایند روانی صاحب قرینه خصوصی، بروز اختلالات یا القائات شیطانی را منشأ چنان قرائنی بداند که فرد باید در آنها بازنگری کند (Kraft, 2012, pp. 131-135). البته لادری‌گرایی یکی از راه‌حل‌های مصالحه‌گرایان برای حل این معضل معرفتی است؛ اما مسأله این مقاله بر اختلاف نظر مبتنی نیست و حل آن معضل مجال مستوفایی می‌طلبد. فرض این مقاله آن است که یک نفر با مجموعه شواهد ممکن و در دسترس مواجه است که دلالت قاطعی بر باوری خاص ندارند و او تلاش می‌کند از این مهلکه معرفتی خارج شود.

۳-۲- شواهد خصوصی و مسأله توقف داوری معرفتی (لادری‌گرایی)

در این حالت، با وجود افرادی که ممکن است بر اساس شواهد موجود، به یک گزاره یا نقیض آن معتقد شده باشند، شأنیت این افراد و حتی همتایی آنها در نظر نیست و فقط سخن از تقابل قرائن و شواهد درباره گزاره‌ای واحد است و عامل معرفتی در قامت فردی بیرونی و سوم‌شخص تلاش می‌کند از این تعارض معرفتی گریزی بیابد و به P یا $\sim P$ معتقد شود. پس مسأله فقط بر یک عامل معرفتی متمرکز است که برای یک گزاره و مقابل آن با مجموعه شواهدی روبه‌رو است و سه انتخاب پیش روی او وجود دارند: اعتقاد به P یا $\sim P$ یا توقف داوری که البته در مجال ما، این گزاره همان وجود خداست. تا زمانی که شواهد خصوصی در مسأله وجود نداشته باشند یا در نظر گرفته نشوند، مباحثی درباره ارزش‌سنجی و وزن‌دهی شواهد طرفین

¹ conciliationist

² Non-conciliationist

³ Epistemic symmetry

وجود دارد که در جای خود به تفصیل طرح شده است. حال اگر فردی به سود یکی از طرفین شواهد خصوصی داشت، باید دید در گام نخست آیا چنین شواهدی در حالت عادی اعتبار دارند یا خیر. در گام دوم، آیا در حالت تعارض برای آنها اعتباری می‌توان در نظر گرفت یا نه. در گام بعدی نیز، آیا بین شواهد خصوصی و عمومی تعارضی قابل تصور است یا نه و در نهایت اینکه کدام یک قوت بیشتری برای فرد خواهند داشت. توقف معرفتی یک نوع شک است که فرد درباره یک باور در پیش می‌گیرد و روشن است که باور بر بی‌باوری ترجیح دارد؛ به ویژه وقتی بی‌باوری رو به افزونی رود و فرد در معرض شکاکیت فراگیر قرار گیرد. در بسیاری از معضلات معرفتی در فلسفه علم و معرفت‌شناسی هشدار داده می‌شود که راه حل الف یا ب به بی‌باوری ختم می‌شود و از آنجا که این امر در فرایند علم یا معرفت اخلال ایجاد می‌کند، نمی‌توان به آنها وزن معرفتی داد. البته گاهی باید بر اساس نظم علمی و قواعد حاکم، به بی‌باوری تن داد که خارج از این بحث است. آیا اگر شواهد خصوصی بتوانند فرد را از بن‌بست معرفتی خارج کنند و او بر اساس شواهد خود یکی از اطراف گزاره را برگزیند، باید به آن شواهد این مجال را داد یا خیر؟

۴- تقابل شواهد و مسأله توقف داوری معرفتی

وقتی شواهد با یکدیگر در تقابل قرار گیرند و وزن معرفتی آنها نیز همسان باشد، این امر معمولاً به توقف داوری می‌انجامد که تکرار آن می‌تواند ساختار معرفتی را به بن‌بست بکشاند. حضور شواهد خصوصی راه‌گزینی از این معضل است. به طور کلی، تصور عمومی این است که قرینه یا بهترین نوع قرینه آن است که فراگیر و همگانی باشد. در مقابل، برخی با دشوار دانستن فراهم‌آمدن چنین قرائنی در ارزیابی معرفتی مسائل گوناگون، از جمله اثبات وجود خدا، اقناع فردی برخی از قرائن را کارآمد دانسته‌اند. اما مهم‌ترین چالش آن است که آیا پیروی از قرائن خصوصی ناقض اصول عقلانیت هست یا خیر.

عموماً از تجربه‌های دینی یا عرفانی به مثابه مصادیق برجسته این شواهد سخن می‌رود؛ امری شخصی و غیرقابل فراگیری که اگر یکی از اطراف ماجرا چنین قرینه‌ای بر باور خود داشت، نمی‌توان به حریم آن نفوذ کرد و محتوای آن را ارزیابی معرفتی کرد. فرد در لحظه‌ای تجربه‌ای را از سر گذرانده است و حالتی درونی بر وی پدیدار شده که او را مطمئن کرده است خدا وجود دارد. آیا چنین قرائنی در برابر شواهد علییه وجود خدا تاب‌آوری دارد؟ ارزیابی اعتبار قرائن خصوصی — و در مسأله ما، تجربیات و شهودهای دینی و عرفانی در رابطه با وجود خدا — گاه در حالت عادی و بدون در نظر گرفتن نقش آن در معضلات معرفتی شبیه موارد یادشده است و گاه با در نظر گرفتن چنان معضلاتی و مقابله آن با شواهد و قرائن عمومی. بنابراین، ۴ حالت برای اعتبار شواهد خصوصی قابل تصور هستند:

(۱) معتبر در حالت عادی، نامعتبر در حالت تعارض

قرینه خصوصی معتبر است و باور برآمده از آن برای فرد موجه خواهد بود. این قرائن معمولاً نوعی از مواجهه مستقیم فرد با واقع هستند و عمومی‌نبودن آنها نمی‌تواند خدشه‌ای به آنها وارد کند. فرد در اینکه باور خود را بر قرائن استوار کرده است، موجه است و قرینه نیز هرچند خصوصی و محدود، در اعتباربخشی به گزاره کارآمد است. این ادعا البته مبتنی بر دلایل و مؤیداتی است که پشتوانه چنان قرائنی قرار می‌گیرند و مقصود هر گونه قرینه خصوصی ادعایی نیست. از آنجا که قرائن راهنمای صدق هستند، باید از این ویژگی آنها به نحو علمی دفاع شده باشد و به تعبیر علمی، قرینه بر قرینه وجود داشته باشد. برای نمونه، درباره تجربیات دینی بر وجود خدا، اصل آسان‌باوری یا شباهت آن به تجربه حسی یا احساس، به کمک تأیید اعتبار معرفتی آن آمده است. با این حال، در حالتی که این قرینه خصوصی با قرائنی دیگر در تقابل قرار گیرد، باید نسبت به آن

حساس شد و در اعتبار آن تشکیک کرد. چه بسا فرد دچار عارضه‌های معرفتی شده باشد که برخلاف شواهدی عمومی، او شواهدی خاص در دست دارد و این شاهد توانایی مقابله با شواهد عمومی را ندارد. بنابراین، فردی که قرائن خصوصی دارد و در عین حال، قرائن عمومی را قوی می‌یابد و توان دفع علمی آنها را ندارد و به قوت معرفتی آنها اذعان دارد، باید قرائن خصوصی خود را بی‌اعتبار بداند.

(۲) معتبر در حالت عادی و تعارض

شواهد خصوصی به دلایل پیش‌گفته معتبر هستند و علاوه بر آن، حتی در حالت تعارض هم توان مقابله با دیگر قرائن را دارند. این شواهد به دلیل پیوند با درون افراد چنان قوت معرفتی به آنها می‌دهند که به شواهد مقابل بی‌اعتنا می‌شوند. البته فرد قهراً با شواهد متقابل مواجه می‌شود که اگر آن شواهد در اقتناع او ناکافی بودند و شواهد خصوصی او را کم‌رنگ نکردند، او در ابقای بر شواهد خود و قوت معرفتی آنها استوارتر خواهد بود. در چنین حالتی، نه مسأله اختلاف‌نظر همتایان معرفتی و نه لادری‌گرایی پیش‌نمی‌آید و کارکرد معرفتی شواهد در حد اعلامی خود است. البته نوع شواهد معارض و قوت معرفتی آنها نیز مهم است. گاه شواهد معارض قوت زیادی ندارند و گاه چنان قوی هستند که هر امر مقابل را از نظر معرفتی ساقط می‌کنند. به نظر می‌رسد معتقدان به عدم اعتبار شواهد خصوصی در حالت تعارض، به شواهدی از نوع دوم نظر دارند، وگرنه هر شاهد خصوصی به طور معمول با برخی از شواهد عمومی در تعارض است و حالت عادی و نامتعارض چندان متصور نیست.

(۳) نامعتبر در هر دو حالت عادی و تعارض

مدافعان عمومیت و شفافیت در معرفت‌شناسی، هر گونه امر اختصاصی را نامعتبر می‌شمارند و همه‌فهمی و همه‌پسندی را شرط لازم اعتبار معرفتی می‌دانند. در نتیجه، قرینه‌ای را که نتوان با دیگران به اشتراک گذاشت یا تأییدی از دیگران برای آن دریافت کرد، در نگاه آنها اعتبار ندارد. امر خصوصی، علم خصوصی و روان‌شناختی پدید می‌آورد و شایسته اتکا و اعتبار نیست. در این نگاه، این ناکارآمدی در حالت عادی و تکافؤ به صورت مساوی است و این احوال نیز تغییری در معیار یادشده و کسب اعتبار ثانوی ندارند. بنابراین، مسأله اختلاف‌نظر همتایان معرفتی و لادری‌گرایی بدون توجه به قرائن خصوصی صورت‌بندی و تحلیل می‌شود.

(۴) نامعتبر در حالت عادی، معتبر در حالت تعارض

لزوم عمومیت قرائن و سازوکارهای معرفتی نافی اعتبار قرائن خصوصی است و این قرائن در حالت عادی ما را به صدق و حقیقت رهنمون نمی‌شوند؛ با این حال، در حالتی که تکافؤ پیش‌آید و یکی از راه‌چاره‌های مهم و رایج توقف معرفتی باشد، برای گریز از این معضل معرفتی، شواهد خصوصی کارآمد هستند؛ زیرا بی‌باوری پیامدهایی ناگوار دارد و ممکن است ما را در دام شکاکیت مطلق فرو اندازد. قرینه خصوصی دست‌کم این خاصیت را دارد که برای یک فرد، نشانه‌ای بر باور حاصل شده است و دفاعی حداقلی از آن وجود دارد. حالت مشابه این امر در جایی است که کسی قرائن کافی را شرط اعتبار معرفتی باور بداند؛ اما در حالت دوران بین دو باور که یکی قرائن ناکافی دارد و دیگری بدون قرائن، همان میزان قرائن ناکافی را به چشم آورد و آن باور را ترجیح دهد که بهتر از طرد هر دو باور و لادری‌شدن باشد.

این ۴ حالت متصور و مفروض بودند که لزوماً نمی‌توان برای آنها طرفدارانی در میان معرفت‌شناسان دینی پیدا کرد. با این حال، برای حل و فصل این ماجرا اظهارنظرهایی مطرح شده‌اند. برای نمونه، مهم‌ترین مصداق این قرائن به سود خدا باوری تجربه دینی است که افرادی مانند سوئین‌برن با تطبیق آن بر اصل آسان‌باوری^۱ از اعتبار آن رونمایی می‌کنند (Swinburne).

¹ Principle of Credulity

2004, pp. 254-291). آلستون نیز با بیان مشابهت و مسانخت آن با تجربه حسی در رابطه با اثبات اعتبار آن استدلال می‌آورد (Alston, 1991, pp. 270-276). تعداد گزارش‌هایی از این دست در طول تاریخ آنقدر بوده است که نتوانیم به صاحبان آنها اتهام کذب یا جنون یا نظایر آن بزنیم. افراد پرشماری در زمان‌ها و مکان‌های مختلف اذعان کرده‌اند امری الوهی و ماورای مادی را تجربه کرده‌اند؛ به طوری که در نظر آنها این جلوه‌ای از خداوند و ساحت متعالی جهان بوده است. این تجربه‌های معنوی به صورت منظم و منطقی تکرار نمی‌شوند و فقط می‌توان آنها را برای دیگران گزارش کرد و روشن است که این دیگر گزارش آن حالت و قرینه فرد بر وجود خدا است، نه خود قرینه و دیگران را یارای فهم کامل آن نیست. آیا ممکن است همه این تجربیات و ادراکات غیرحقیقی باشند؟

مخالفان ارزش تجربه دینی چالش‌هایی را پیش روی آن قرار می‌دهند؛ از جمله اینکه نمی‌توان آن را دلیلی مستقل برای اثبات خدا تلقی کرد و حتماً نیاز به متمم و مکمل دارد؛ نمی‌توان اعتبار آن را آزمود یا بازبینی کرد؛ بسیاری از تجربیات دینی با یکدیگر متناقض هستند و این امر باعث الغای آنها خواهد شد؛ بسیاری از انسان‌ها چنین تجربیاتی ندارند و این دلیلی بر آن است که اعتبار و عمومیت آنها مخدوش شود؛ دیگر انسان‌ها الزامی به دل بستگی یا اعتماد به قرائن افراد خاص ندارند و برای آنها هیچ ارزش معرفتی ندارد؛ تبیین‌هایی طبیعت‌گرایانه از تجربیات دینی وجود دارند و این امر انحصار آنها از تبیین دینی و ماورائی را مخدوش می‌کند. البته اشکالات با پاسخ‌های مدافعان تجربه دینی مواجه شده‌اند (Taliaferro, 1998, pp. 269-286). هر عامل معرفتی یک حوزه خودآگاه دارد که با توجه به موقعیت معرفتی و سطح قوای معرفتی او با دیگران متفاوت است. انسان‌ها تجربیات و دریافت‌هایی متفاوت دارند که کنارزدن آنها به صورت کلی چندان وجهی ندارد. این شواهد چنان قوت اقناع‌کنندگی دارند که به راحتی نمی‌توان افراد را از آنها منصرف کرد و از آنها خواست شهود باطنی خود را نادیده بینگارند. فقط در مواردی که این امور مطلقاً ذهنی یا تحت تأثیر القانات نادرست بیرونی باشند، مجال مخالفت با آنها وجود دارد.

البته محور این مقاله بر نقش قرینه خصوصی در الغای موضع لادری‌گرایی بود و این قرینه ممکن است به سود خداناباور نیز اقامه شود و او دلیلی خاص بر مدعای خود داشته باشد که نتواند آن را با دیگران به اشتراک بگذارد. برای نمونه، چنین قرینه‌ای به سود خداناباوری اقامه شده است:

(۱) اگر کسی موضوع عشق بی‌نقص خدا باشد و سال‌ها با روش‌های درست به دنبال او باشد، لاجرم «خدا» را تا کنون ملاقات می‌کرد.

(۲) من سال‌ها با روش‌های درست به دنبال خدا بوده‌ام، اما او را ملاقات نکرده‌ام.

(۳) پس من موضوع عشق بی‌نقص الهی نیستم.

(۴) از سویی، هر خدایی باید برای همه عشق بی‌نقص داشته باشد.

(۵) پس هیچ خدایی وجود ندارد.

در این استدلال، از انتظار شخصی فردی برای ارتباط معنوی و عاشقانه خدا با او و در پی عدم برقراری چنین ارتباطی از سوی خدا، نتیجه گرفته شده است خدا وجود ندارد و اساس این استدلال بر بی‌خدایی بر عدم تجربه شخصی یک فرد استوار شده و در نتیجه قرینه شخصی و خصوصی است. این استدلال که برخلاف برهان شر و اختفای الهی، امری اول‌شخص و مبتنی بر تجربه شخصی است، پیش‌فرض می‌گیرد که فردی با روش‌های صحیح و معقول در پی تجربه الهی یا تحول اخلاقی بوده، اما دریافت نکرده است و در این مسیر، مانعی جدی نیز بر سر راه نبوده است. البته چنین فردی باید در همه این مقدمات موجه باشد و کوتاهی یا نقصی از جانب او نبوده باشد (Bartolome, 2023, pp. 100-102).

دُرمدی با برشمردن نقائص لادری‌گرایی، از جمله اینکه هیچ نتیجه‌ی صادقی در بر نخواهد داشت (زیرا عدم جزم به هر یک از طرفین را در بر دارد) و ما را در نیل به صدق کمکی نمی‌کند، آن را نتیجه‌ی انحصار قرینه در نوع در دسترس همگان بودن می‌داند که روشن است ما را به ناکجاآباد معرفتی خواهد رساند. در نتیجه، بهتر است در دوران بین آرای متناقض و قرائن متقابل، نتیجه‌ای ایجابی گرفته شود که برای این مقصود، باید از انحصار اعتبار قرینه به نوع عمومی آن دست کشید. برای نمونه، او سوگیری‌های ذهنی را اگرچه در نگاه بسیاری مضر معرفی می‌کند، ما را به این جنبه از آنها توجه می‌دهد که این قرائن چه‌بسا جنبه‌هایی از واقعیت را بر دیگران بنمایانند که آنها با قوای معرفتی خود از آنها غافل هستند (Dormandy, 2018, pp. 69-75).

در مقابل، مخالفت با کارکرد معرفتی قرائن خصوصی، فارغ از طرح این بحث در مسأله لادری‌گرایی، پیشینه‌ای طولانی در معرفت‌شناسی دارد و از آنجا که معرفت جنبه عمومی دارد و قرار است واقع‌نما باشد، هر گونه خصوصی‌سازی ساختار و فرایند معرفت و ابتدای آن بر اموری که قابلیت محک عمومی ندارند و نمی‌توان مقدمات و ابزار نیل به آنها را در دسترس همگان دانست، مردود شمرده شده است. بنا بر این نگاه، توجیه امری عقلی و عمومی است که در آن باید از ابزار قابل آزمون برای دیگران بهره برد. با این حال، اموری همچون تجربه‌های شخصی و حالات درونی چالشی مهم برای این عده به شمار می‌روند. آنتونی کنی یکی از این افراد است که بر عمومیت قرینه تأکید دارد. قرائن مقبول فقط عمومی خواهند بود و در مواقع اختلاف هم‌تایان یا تعارض قرائن، نهایتاً لادری‌گرایی مرتبه اول پدید خواهد آمد و چنین موضع سرگردانی و بی‌تکلیفی در نظر او، از ترجیح یکی از اطراف اختلاف بر اساس قرینه‌ای خاص بهتر است؛ زیرا قرینه طرف مقابل استاندارد نیست و در حقیقت می‌توان گفت قرینه‌ای در کار نیست؛ زیرا قرینه معتبر فقط عمومی است و هرچه غیر از آن در واقع قرینه نیست. بنابراین، گزاره دارای قرینه خصوصی با گزاره بدون هر گونه قرینه‌ای در واقع مساوی است (Kenny, 1983, pp. 67-89).

۵- تحلیل و جمع‌بندی

سازوکارهای علمی و معرفتی تا جایی اعتبار دارند که بر مدار واقع‌نمایی و صدق‌رسانی باشند و در عین حال، نباید با سخت‌گیری‌های افراطی، تکالیفی خارج از عهده‌ی عاملان معرفتی بر دوش آنها نهاد. هر عامل معرفتی در موقعیت‌هایی متنوع قرار می‌گیرد که معمولاً متأثر از عواملی انفسی و آفاقی، راه نیل به واقع دشوار می‌شود و حتی با وجود موجهیت و مشروعیت در باورها، انسان دچار خطای معرفتی می‌شود. معضل تقابل شواهد معرفتی امری رایج است و این نشان از اهمیت راه‌حلی است که برای این معضلات در نظر خواهیم گرفت. مسأله وجود خدا نیز امری خطیر و پرمناقشه با وجود انبوهی از شواهد متقابل است که تعیین تکلیف نهایی در آن اهمیتی دوچندان خواهد داشت. شواهد خصوصی در این عرصه که معمولاً همان تجربیات دینی و عرفانی و حالات معنوی و شهودی هستند، اهمیت پرشماری در تاریخ و تطور این مسأله داشته‌اند و به نظر می‌رسد هم در حالت عادی و هم درحالت تعارض شواهد، اموری معتبر هستند و برای گریز از بی‌باوری می‌توان بر آنها تکیه کرد. بیان چند نکته در این زمینه مهم و مؤثر است:

(۱) دخالت‌دادن عاملی غیر از معیارهای علمی عمومی و قرائن در دسترس در فرایند علمی و در راستای حل معضلات علمی پیشینه دارد. برای نمونه، می‌توان از مسأله تعیین ناقص نظریه‌های علمی^۱ در فلسفه علم سخن گفت که در آن به نمونه‌هایی فراوان اشاره می‌شود که پژوهشگر مجاز است امور غیرعلمی را در نتیجه‌گیری نهایی دخالت دهد. علت اصلی این امر گریز از شکاکیت علمی است؛ زیرا فرض بر آن است که پس از بررسی همه شواهد و وزن‌دهی آنها، قرینه به نفع هیچ یک

¹ Underdetermination of scientific theories

از قضایا و فرضیه‌ها نیست و برای گریز از این معضل باید به اموری دیگر توسل جست. از آنجا که در این موارد، دخالت امور غیرعلمی و زمینه‌ای در فرجام فعالیت علمی مشروع شمرده می‌شود، می‌توان از جنبه‌هایی آن را شبیه مسأله کنونی دانست که قرائن رایج و عمومی گشایشی در مسأله‌ای علمی ایجاد نمی‌کنند و باید درباره تأثیر امری دیگر چاره‌اندیشی کرد؛ با این تفاوت که در این مسأله، سخن از قرینه خصوصی است که اتفاقاً آن هم از سنخ امور علمی است. همچنین، مسأله تعیین ناقص از این نظر مهم است که مدافعان اثرپذیری علم از امور غیرعلمی و ارزش‌های زمینه‌ای هیچ تمایلی به دست‌کشیدن از عینیت علم ندارند و در عین حال، این امر را آسیب‌زننده به آن هم نمی‌دانند.

توضیح آنکه، در فرایندهای علمی گاه اتفاق می‌فتد که تحلیل داده‌های معین به روش استقرا به نتیجه‌ای واحد نمی‌انجامد و به‌کارگیری مؤلفه‌ها و معیارهای علمی و معرفتی ما را به نتیجه نهایی نمی‌رساند و همچنان چند تبیین، فرضیه یا نظریه باقی می‌ماند که شواهد به نسبتی یکسان از آنها پشتیبانی می‌کنند. پس، گاه بیش از یک نظریه، تبیین یا قانون با مجموعه شواهد معین، سازگار و متناظر هستند (Ladyman, 2001, p. 162).

(الف) در هر مسأله علمی، مجموعه یافته‌ها و داده‌ها به همراه قواعد منطقی علمی پیش روی پژوهشگر وجود دارند.

(ب) گاه این شواهد و قواعد دو یا چند فرضیه بدیل را پشتیبانی می‌کنند که به صورت ناقص متعین شده‌اند.

(پ) پژوهشگر برای گریز از بی‌باوری، یک فرضیه را از میان بدیل‌ها برمی‌گزیند.

(ت) این گزینش‌ها در تاریخ علم نشان می‌دهد معیارهای غیرعلمی و زمینه‌ای نیز در فرایند علم دخیل بوده‌اند.

(ث) در نتیجه، دخالت ارزش‌های غیرعلمی و زمینه‌ای در انتخاب نهایی فرضیه‌ها امری موجه است.

طرفداران نقش تعیین ناقص در مشروعیت اثرپذیری علم از عوامل زمینه‌ای با بهره‌گرفتن از شواهد تاریخی و دلایل ریاضیاتی، از امکان و تحقق آن دفاع می‌کنند. تن‌دادن به موارد پرشمار تعیین ناقص در علم یعنی لاادری‌شدن که این بهایی سنگین برای آرمان خلوص معرفتی و دخلت‌ندادن ارزش‌های غیرعلمی است و در نگاه بسیاری ارزش پرداخت ندارد. پیشرفت علمی در گرو پذیرش فرضیه‌ها و نظریه‌ها و دفاع از آنهاست که انتظار قرینه قاطع در موارد تعیین ناقص در تعارض با آن است (Biddle, 2013, p. 130). پس، در چنین حالتی باید انتخاب کرد و حال که طبق فرض، معیارهای علمی کمکی به پژوهشگر نمی‌کنند، فرد با معیارهای دیگری دست به انتخاب می‌زند. البته اثرگذاری ارزش‌های غیرعلمی به یکی از دو شیوه است: این ارزش‌ها گاه در وزندهی شواهد دخالت می‌کنند و شاهدهی را که از نظر علمی وزنی ثابت و معین دارد، مؤثرتر جلوه می‌دهند (غیرمستقیم)؛ گاه نیز در کنار دیگر شواهد و قرائن، شکاف پدیدآمده را یک‌باره پر می‌کنند و یکی از گزینه‌های انتخاب را بر اساس معیارهای یادشده بر بقیه ترجیح می‌دهند (مستقیم) (Douglas, 2009, pp. 95-108). اعتباردادن به شواهد خصوصی در مسأله توقف معرفتی در رابطه با وجود خدا دقیقاً شبیه دخالت مستقیم عوامل غیرعلمی در مسأله تعیین ناقص است. در هر دو مسأله، توقف داوری و لاادری‌ماندن ناپسند است و این مهم از رهگذر رسمیت‌بخشیدن به اموری غیر از شواهد معمول و در دسترس است. همچنین، این تشابه مربوط به حالت دخالت شواهد خصوصی در فرض تکافؤ و تقابل شواهد است و دفاعیه‌ای برای حالت عادی تلقی نمی‌شود.

(۲) آیا موجهیت قرینه خصوصی در معضل بی‌باوری مشروط است؟ به نظر چنین است و چند شرط برای این اعتبار معرفتی وجود دارند:

(الف) برای قرینه خصوصی پشتوانه معرفتی اقامه شده باشد؛

روشن است که مقصود از قرائن خصوصی، اموری ذهنی و غیرقابل اتکا نیستند و قرائن خصوصی بدون پشتوانه معرفتی و تبیین سازوکار توجیه معرفتی، عامل را به یک یقین روان‌شناختی خواهند رساند که ارزش معرفتی چندانی ندارد و توقف

معرفتی بهتر از توهم معرفتی است. کسی که سر در گریبان خود کند و به گمان و دلخواه خود امری را ترجیح دهد، در دایره معرفتی جایگاهی ندارد. مدافع قرینه خصوصی باید سازوکار اعتبار آن را تبیین و وجه واقع‌نمایی آن را ترسیم کند. قرائن عمومی و رایج معرفتی هر یک پشتوانه‌ای دارند و در جای خود از وجه معرفتی آنها دفاع شده است. عقل و استدلال و گواهی همگی شاهراه‌های معرفتی هستند که وجه حجیت آنها بارها نقض و دفاع شده است. بنابراین، قرینه خصوصی در واقع قرینه‌ای عمومی است و فقط به لحاظ ادراک‌کننده آن امری شخصی تلقی شده است. به دیگر بیان، یک یا چند نفر امری را دریافت می‌کنند که به لحاظ معرفتی بر متعلقی دلالت دارد. حال این دریافت شخصی و خصوصی متأثر از عوامل و شرایطی خاص است که چندان پیش‌بینی‌پذیر نیست. فقط برخی از افراد ادعا می‌کنند چنان قرائنی برایشان فراهم شده‌اند. آنگاه فردی متخصص این امر را تئوریزه می‌کند و با بهره‌بردن از چارچوب‌های معرفتی و هم‌پوشانی آن با دیگر طرق نیل به واقع، میزان اعتبار آن را بیان می‌کند که معمولاً با بردن قرینه خصوصی به زیر چتر یکی از راه‌های عمومی معرفت‌آفرینی و انطباق کلیات آن بر مصداق خاص ترسیم می‌شود؛ برای نمونه، چنانکه گفته شد، برای مثال، تجربه دینی مصداقی از تجربه حسی یا نوعی احساس معرفی شده یا بر اساس اصل معرفتی آسان‌باوری موجه شده و حجیت آن از این راه تبیین شده است.

(ب) قرائن مخالف قوت زیادی نداشته باشند؛

چنانکه در ترسیم موقعیت معرفتی لادری‌گرایی مرتبه اول تبیین شد، قرینه در دسترس برای تعیین تکلیف نهایی ناکافی یا خنثی است و بیان شد که قرینه خصوصی این ظرفیت را دارد که به بی‌باوری پایان دهد. اکنون حالتی را تصور کنید که یکی از دو طرف سلب یا ایجاب گزاره با قرینه خصوصی پشتیبانی می‌شود؛ در حالی که در طرف مقابل، دلایل عمومی قوی اقامه شده‌اند که به لحاظ معرفتی قوت معتنا بهی دارند. آیا در چنین حالتی هم می‌توان حکم به ترجیح طرف قرینه خصوصی داد یا اگر این قرائن برای فرد اقناع‌کننده نبودند، نهایتاً می‌توان بی‌باوری را برای او تجویز کرد، نه باور مخالف را؟

به نظر می‌رسد اگرچه معیار قوت اقناعی قرائن خصوصی برای فرد همچنان باقی است و پیوند قرینه‌ای همچون تجربه دینی با عمق جان فرد آن قدر هست که او اصلاً به قرائن مخالف توجهی نکند، با این حال، در فرضی که قرائن طرف مقابل قوت زیادی داشته باشند که اگرچه صاحب قرینه خصوصی آنها را بر نمی‌تابد، نادیده‌انگاشتن آنها هم برای یک انسان معقول چندان موجه نیست، وزن دادن به شواهد خصوصی برخلاف رویه معرفتی است. در مسأله اختلاف نظر همتایان معرفتی که شواهد طرفین از سنخ خصوصی و عمومی است، راهکارهایی برای برطرف کردن اختلاف بیان شده است که از آن جمله تشکیک در قرینه خصوصی و تبیین‌های روان‌شناختی از آن است که پیش‌تر بیان شد. برای نمونه، خدا ناباور می‌تواند تجربه قدسی خدا باور را ناشی از هیمنه شیطان بر او یا حالات تمایل شناختی‌اش به وجود خدا بداند. اکنون می‌توان در مسأله لادری‌گرایی نیز چنان راه‌حلی را داشت و برای نمونه، فرد دارای شواهد خصوصی را در صورت مواجهه با انبوه شواهد عمومی به بازنگری شاهد خود و دقت در مؤلفه‌های اثرگذار احتمالی مخرب در صدق‌نمایی باور دانست. به بیان دیگر، «امکان خطا» امری است که همیشه باید پیش روی صاحب قرینه خصوصی باشد، به ویژه هنگامی که قوت شواهد مخالف زیاد است و این امر لزوم بازنگری را دوچندان می‌کند. البته میزان روشنی قرینه خصوصی — برای مثال، شدت وضوح تجربه دینی — در ارزیابی قرائن مقابل آن دخیل است. گاهی چنان تجربه شفافی برای فرد رخ می‌دهد که او هر قرینه مقابل را نادیده می‌گیرد و آنها را در موقعیت معرفتی خوبی نمی‌بیند.

طبق قرینه‌گرایی حداکثری، روشن است حق با مقتضای قرائن است و قرینه خصوصی — تا زمانی که قرینه‌ای قوی و عامه‌پسند بر اعتبار آن ارائه نشده باشد — چه در حالت عادی و چه در حالت تعارض ارزش چندانی ندارد. بنابراین، حتی اگر قرینه خصوصی را در حالت تعارض خفیف هم ترجیح دهیم، در حالت تعارض با قرائن قوی به هیچ‌وجه نباید به آن وزن داد.

طبق قرائت‌هایی خفیف‌تر از قرینه‌گرایی، موازنه‌ای بین قرائن خصوصی با قرائن عمومی برقرار می‌شود، اما اگر قرائن عمومی قوی و انباشتی باشند و مخالفتی با آنها در نوع عاملان معرفتی دیده نشود، دیگر اعتبار قرائن خصوصی به میزان قبل نیست و فرد معقول و مسئول و آراسته به فضایل فکری نمی‌تواند به قرائن عمومی بی‌اعتنا باشد. بنابراین، اختیار یا اجبار او به بی‌باوری امری معقول خواهد بود.

نکته دیگر اینکه، بر اساس قرینه‌گرایی، قرینه ربط مستقیمی با صدق دارد و قرائن نیز باید کافی باشند تا مجوزی برای پذیرش باور متناظر با آن شمرده شوند؛ با این حال، اگر شواهد در دسترس در عین ناکافی بودن، از یکی از گزاره‌ها پشتیبانی کنند و خنثی نباشند، آیا در این حلت باید تعلیق کرد یا همان باور متناظر با قرائن کم و ناکافی را ترجیح داد؟ برخی مانند فلدمن صریحاً باور پشتیبانی‌شده حتی با قرائن ناکافی و کم را بر تعلیق و توقف داوری ترجیح می‌دهند (Feldman, 2000, p. 681). این نظر از آن جنبه که راهکاری برای گریز از توقف معرفتی است، در مسأله ما نیز کارآمد است و اعتباربخشی به شواهد خصوصی در برابر شواهد عمومی برای عدم توقف داوری معرفتی در مباحث معرفت‌شناسی نظیر خواهد داشت.

۳) آیا در حالتی که قرینه خصوصی با حفظ شرایط یادشده فراهم باشد، فرد باید به مقتضای قرینه خود عمل کند و از میان سلب و ایجاب باور یکی را برگزیند یا مخیر بین باور و بی‌باوری است و وجود قرائن مخالف به او این اجازه را می‌دهد که از قرینه خصوصی خود دست بکشد؟ آیا قرینه خصوصی الزام‌آور است یا حداکثر یک گزینه دیگر پیش روی او قرار می‌دهد؟ با توجه به مطالب پیش‌گفته، صاحب شاهد خصوصی دارای قوت معرفتی برای باور خود است؛ اما بازگشت به بی‌باوری با دو بُعد مثبت و منفی مواجه است: بُعد منفی آن است که فرد باید از قرینه‌ای که مختص به اوست و به‌نوعی با درونش پیوند خورده، دست بکشد و این بی‌اعتنایی حتماً او را آزار خواهد داد. قرائن خصوصی نوعاً نادر هستند و گویا هدیه‌ای برای صاحب آن شمرده می‌شوند که نادیده‌گرفتن آنها نوعی ناسپاسی معرفتی تلقی می‌شود. از سویی، بی‌باور ماندن و شکاکیت نقطه عزیمتی نیست و خلأ معرفتی در یک عرصه هم ممکن است فرد را به بی‌باوری در دیگر عرصه‌ها بکشانند و هم ذهن از این شکاف معرفتی آزرده‌خاطر باشد. چنانکه بیان شد، برخی از معرفت‌شناسان برای گریز از بی‌باوری و اقامت در یک چنین چالش معرفتی، سطح انتظار خود را گاه کاهش می‌دهند و قرائن ناکافی را هم کافی تلقی می‌کنند. وجه مثبت لاادری‌ماندن حتی با وجود قرینه خصوصی آن است که فرد به جهاز معرفتی تعدادی جالب توجه از عاملان و همتایان معرفتی اعتماد می‌کند و با راه‌دادن احتمال خطا و تأثیر عوامل ذهنی و غیرمعرفتی بر پدیدآمدن قرینه خود، خود را در سطح افراد جامعه معرفتی و پایبند به پروتکل‌های معرفتی همتایان معرفی می‌کند که امری معقول و پسندیده است. قرینه خصوصی با همه آنچه در اعتبار آن سخن رفت، در اقناع همتایان ناکام است و روشن است قرینه‌ای که یک نفر را قانع می‌کند با قرینه‌ای که صدها نفر را اقناع می‌کند قابل مقایسه نیست.

بنابراین، با توجه به دو شرطی که در اعتبار شاهد خصوصی در معضل توقف معرفتی مطرح شدند، همچنان پایبندی به این قرینه به لحاظ معرفتی موجه است و در صورتی که آن شروط فراهم نباشد، توقف داوری به قوت خود باقی است.

۶- نتیجه

شواهد خصوصی شواهدی هستند که نتوان به آن دسترسی همگانی داشت و بر اساس ویژگی معرفتی شخصی برای افراد حاصل شده باشند. اعتبار معرفتی این شواهد هم در حالت عادی و هم در حالت تقابل با شواهد عمومی محل مناقشه است. در حالت عادی، اگر یک شاهد خصوصی بر راه‌های عمومی معرفتی معتبر انطباق داده شود، آنگاه می‌توان آن را دارای اعتبار دانست. برای نمونه، تجربه دینی بر حس یا احساس تطبیق داده شده است. گاه در حالت تقابل شواهد عمومی موافق و مخالف

با یکدیگر، مسأله به سمت توقف معرفتی سوق داده می‌شود که از آن به حالت لادری‌گرایی تعبیر می‌شود. این حالت به لحاظ معرفتی مطلوب نیست و در حد توان باید از آن گریخت. ادعا شده است که در چنین تعارضی، اگر شواهد خصوصی اقامه شوند، آنگاه صورت‌بندی مسأله تغییر خواهد کرد و دیگر نمی‌توان قرینه را بی‌طرف دانست، بلکه فرد به لحاظ معرفتی کاملاً مُحق است که به مقتضای باور خود عمل کند. این ادعا قابل تأیید است و علاوه بر حجیت شواهد خصوصی همچون تجربه دینی که در جای خود اثبات شده است، در تنگنای معرفتی همچون تکافؤ شواهد عمومی می‌توان وجود شواهد خصوصی را غنیمت دانست و به مقتضای آنها عمل کرد. در چنین مواردی، علاوه بر پشتوانه معرفتی که برای آن شاهد خصوصی خاص اقامه شده است، شرط دیگری هم وجود دارد و آن اینکه شواهد عمومی معارض نباید قوتی متقاعدکننده داشته باشند؛ زیرا در چنین مواقعی قرار است که فرد به قوای معرفتی و دریافت‌های شخصی خود اعتبار بیشتری دهد و در صورتی که شواهد دیگران تا حد زیادی قوی باشند، زمینه تردید در سازوکار معرفتی فرد به وجود می‌آید. البته در مسأله وجود خدا چنین معضلی وجود ندارد و دلایل بر عدم وجود او چنان نیستند که شواهد عمومی و خصوصی به سود باور به وجود او سست شوند. البته لزوم گریز از بی‌باوری و معایب معرفتی نهفته در بی‌باوری نیز به اعتباربخشیدن به شواهد خصوصی در حالت تقابل شواهد کمک می‌کند.

References

- Aleston, W. P. (1991). *Perceiving God: The epistemology of religious experience*. Cornell University Press.
- Bartolome, A. (2023). Private evidence for Atheism. *Religious Studies*, 59(1), 97–114. <https://doi.org/10.1017/S0034412522000129>
- Biddle, J. (2013) State of the field: Transient underdetermination and values in science. *Studies in History and Philosophy of Science*, 44(1), 124–133. <https://doi.org/10.1016/j.shpsa.2012.09.003>
- Dormandy, K. (2018). Resolving religious disagreements: Evidence and bias. *Faith and Philosophy*, 35(1), 56-83. <https://doi.org/10.5840/faithphil201812697>
- Douglas, H. (2009). *Science, policy, and the value-free ideal*. University of Pittsburgh.
- Feldman, R., (2000). The ethics of belief. *Philosophy and Phenomenological Research*, 60(3), 667-695. <https://doi.org/10.2307/2653823>
- Kenny, A. (1983). *Faith and reason*. Columbia University Press.
- Kraft, J. (2012). *The epistemology of religious disagreement: A better understanding*. Palgrave Macmillan.
- Ladyman, J. (2001). *Understanding philosophy of science*. Routledge.
- Matheson, J. (2015). *The epistemic significance of disagreement*. Palgrave Macmillan.
- Mizrahi, M. (2017). Skepticism – Is knowledge of God's existence possible. *European Journal for Philosophy of Religion*, 9(1), 41-64. <http://dx.doi.org/10.24204/ejpr.v9i1.1864>
- Oppy, G. (1994). Weak agnosticism defended. *International Journals for Philosophy of Religion*, 36, 147-167. <https://doi.org/10.1007/BF01316921>
- Poidevin, R. (2010). *Agnosticism: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Schellenberg, J. L. (2007). *The wisdom to doubt. A justification of religious skepticism*. Cornell University Press.
- Swinburne, R. (2004). *The existence of God*. Clarendon Press.
- Taliaferro, Ch. (1998). *Contemporary philosophy of religion: An introduction*. Blackwell Publishing.
- VanInwagen, P. (1996). It is wrong, everywhere, always, for anyone, to believe anything upon insufficient evidence. In D. Howard-Snyder & J. Jordan (Eds.), *Faith, freedom, and rationality: Philosophy of religion today*. Rowman & Littlefield.
- Wilczewska, S. (2020). Agnosticism I: Language, perspectives and evidence. *Philosophy Compass*, 15(6), e12666. <https://doi.org/10.1111/phc3.12666>